

Надія Ашиток, доктор філософських наук, професор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті пропонується авторське розуміння сутності культурологічного підходу до вивчення іміджу педагога в світлі модернізації сучасної освіти. Незважаючи на численні праці з вивчення різних аспектів іміджу вчителя, проблеми визначення його сутності ґрунтовно не вивчені. У статті аналізуються погляди вітчизняних та зарубіжних педагогів та психологів на поняття “образ”, основні аспекти проблеми формування образу вчителя. На методологічній основі цього підходу авторка розвиває ідею про відмінність іміджу педагога у різних культурах і на різних історичних етапах.

Ключові слова: освіта, професійна підготовка, педагогіка, культурологічний підхід, імідж, навчальні заклади.

Лит. 12.

Nadiya Ashytok, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FORMATION OF THE PROFESSIONAL IMAGE OF THE FUTURE TEACHER IN THE CULTUROLOGICAL ASPECT

The article deals with such topical problem as the image of the teacher, but also raised the question of the necessity of forming a positive image of those who chose a teaching career. A positive image of a teacher is acquiring the properties of one of the main sources of ensuring both high social prestige and success of the national education system in general and of specific educational institutions in particular.

Despite the fact that nowadays the education system pays sufficient attention to the professional development of teachers, their professional competence, the formation of the teacher, as a harmoniously developed subject whose intellectual qualities are combined with physical development, attractiveness of appearance, good manners, adequate self-esteem and developed self-concept, is often left out of the field of activity of educational institutions.

Despite the numerous works on various aspects of the image of the teacher, the problems of determining its nature and structure are still not completely studied. The article analyzes the views of domestic and foreign educators and psychologists on the concept of “image”, the basic aspects of the problem of formation of the image of the teacher.

The article deals with the necessity of determining the methodological foundations of the formation of professional image of the future teacher. The process of forming of professional image of future teachers has been studied on the basis of cultural approach. The author highlights the understanding of the culturological approach to study the image of the teacher in the current educational modernization. In the article based on the methodological basis of the culturological approach, the author develops the idea of the difference image of the teacher in different cultures and different historical stages.

Keywords: education, professional training, culturological approach, an image, education institutions.

Постановка проблеми. Модернізація освіти зумовлює особливу значущість вивченню ролі іміджу як комплексу професійно важливих якостей сучасного педагога. Імідж (від англ. image “образ”) – це образ людини загалом, те, як вона виглядає в очах інших людей, уявлення про її внутрішній і зовнішній вигляд, сукупність уявлень суспільства про те, яким повинен бути індивід у відповідності зі своїм статусом. Вдало обраний особою імідж є запорукою особистісного і професійного успіху. Зазначене стосується й педагога, імідж якого визначають як “емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя в свідомості вихованців, колег, соціального оточення, масовій

свідомості. При формуванні іміджу вчителя реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому оточенням” [9], а тому ефективність іміджу залежить не лише від зусиль педагога, спрямованих на вдосконалення свого образу, а й від уявлень про нього, закріплених у свідомості оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “імідж” вивчалось в філософії, соціології, психології, теорії комунікації, педагогіці та ін. з різних точок зору, зокрема, компетентнісної (С.М. Захарова), системної (В.Г. Константинова, Г.Г. Почепцов), діяльнісної (В.Г. Константинова), особистісно орієнтованої (Е.Г. Патрикеева, А.О. Перцева, Г.Л. Драндров, Т.Б. Тумаров),

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

антропологічної (В.М. Шепель), соціально-психологічної (А.А. Калюжний, Д.О. Леонт'єв), соціокультурної (Д.А. Фадєєв, Т.В. Метляєва Н.Ф. Метлєнтов). Імідж вивчається також з позиції культурологічного підходу, з точки зору якого цей феномен розглядається як спосіб комунікації у контексті культури (К.Г. Калюжна), універсальний спосіб існування людини у культурі і постійний процес репрезентації окремої особистості або групи у змістовому просторі своєї епохи за допомогою тілесно-знакових об'єктивацій, сукупність поведінки та цінностей, до якої належать системи моделювання світу, моделі соціальної орієнтації, комплекс конвенцій, табу, ієрархій, естетичні коди і повідомлення (І.К. Черемушкіна), культурний код, за допомогою якого відбувається репрезентація особистості або групи, що є текстом культури, який формує кінцевий узагальнений образ соціального цілого, соціальний стереотип (Д.А. Фадєєв, Т.В. Метляєва) [10]. Зв'язок іміджу з культурою зумовлений тим, що особистість є втіленням або, точніше, буттям культури у людському індивіді [1, 7], формування ж особистості як суб'єкта практичного, теоретичного та ціннісного ставлення до світу відбувається шляхом входження у культурний простір [5, 163 – 167]. Метою даного формування є особистість зі сформованою системою цінностей, яка вибудовує на основі цієї системи відносини зі світом і є компетентною у певній професійній сфері [2; 11].

Незважаючи на те, що існує чимало праць, присвячених вивченню культурних основ іміджу, існує необхідність докладнішого розгляду цього явища з позиції культурологічного підходу, зокрема, у плані його вивчення (на прикладі іміджу педагога) як динамічного феномена, залежного від соціально-культурних очікувань. Саме цим пояснюється **мета нашого дослідження**, у якому увага акцентується на зміні уявлень суспільства про те, яким повинен бути педагог у відповідності зі своїм статусом у різні часи та різних культурах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Імідж педагога на різних етапах культурного розвитку людства був неоднаковий, що, зокрема, відзначається у роботі О. Невмержицької [7]. Цей образ тісно пов'язаний з виховним ідеалом у кожному суспільстві, при засвоєнні якого важливу роль відіграє приклад педагога, адже, як зазначав С.Й. Гессен, багато того, що вчитель передає, учень засвоює методом “живої зарази” – тим способом, який часом не вербалізується і сприймається на підсвідомому рівні [3]. У Стародавньому Вавилоні, Єгипті, Сирії вчителями

найчастіше були жерці, а в Давній Греції – розумні, вільнонаймані громадяни: дидакалки, педагоги, педономи, педотриби. У Стародавньому Римі від імені імператора педагогами були державні чиновники, які знали науки, знали мови, культуру та звичаї різних народів. У стародавніх китайських джерелах, що дійшли до наших днів, згадується, що ще в ХХ ст. до н.е. у країні існувало міністерство, що відало справами освіти народу, яке призначало мудрих представників суспільства на посади учителів. У середні віки педагогами, як правило, були священики та монахи, хоча в міських школах та університетах ними часто ставали особи, які отримували спеціальну освіту. В епоху Античності вважалося, що здійснювати виховання здатний, передусім, мудрий наставник похилого віку. В епічних поемах Гомера “Іліада” та “Одіссея” знайшов відображення один з перших педагогічних ідеалів – образ досконалої особистості, розвинутою розумово, морально і фізично. Якщо в Давній Греції виховання було спрямоване на формування людей, покликаних служити суспільству, в середньовічному християнському суспільстві його метою стало формування людей для служіння християнського ідеалу. Образ ідеальної особистості Середньовіччя розумівся як релігійна особистість, що шанує Бога і цінує свого ближнього. У цей період принципово змінилися загальноєвропейські культурні установки: на зміну світському вчителю прийшов священик і монах, відбувся перехід від надання освітніх послуг до релігійного повчання. Іконописні зображення того часу втілювали цю зміну у специфічних образах Христа з учнями в образах “імператора”, вчителя, філософа. В епоху Відродження гуманізм проповідував гармонійний розвиток вільної особистості, за допомогою якої вона була покликана перетворити суспільство, і саме таким уявлявся тоді педагог. У часи Реформації в основі уявлень про виховання лежав ідеал громади, якій повинна підпорядковуватися особистість, а педагогічним ідеалом того періоду стала особа, що вміє працювати спільно з іншими людьми, поважає фізичну працю і є носієм християнських ідеалів. В епоху Просвітництва, як і в епоху Відродження, в зв'язку з утвердженням ідей гуманізму з'являються концепції цілісного розвитку особистості з орієнтацією на виховання волі та розуму. Відповідно в ці часи починає формуватися образ педагога-гуманіста. Завдяки прийняттю християнства на розвиток стародавньої слов'янської культури вплинула культура Візантії, мета виховання в якій відрізнялася від середньовічної концепції західного християнства увагою до фізичних

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

якостей людини. У Київській Русі обов'язки учителя збігалися з обов'язками батька і володаря. Вчителів називали майстрами, підкреслюючи цим повагу до особистості наставника підростаючого покоління. Так називали й майстрів-ремісників. З глибокої старовини збереглося шанобливе "Слово про те, як не забувати вчителів своїх" Кирила Туровського. Там можна прочитати таке повчання: "Якщо й навчився і від простої людини, а не від ієрея (священника), то тримай в своєму серці і розумі пам'ять про нього до виходу душі своєї ...".

На сучасному етапі ідея всебічного розвитку особистості як вищої мети виховання визнається всім світом. Відповідно саме такою особистістю повинен прагнути стати педагог. Успіх педагогічної діяльності залежить від дотримання педагогом вимог, які ставляться до нього у суспільстві. Педагог як ніхто інший повинен керувати своїми почуттями, темпераментом, бути прикладом для дітей. У сучасного педагога з'явилися нові ролі: вчитель-консультант, який допомагає дитині знайти шляхи вирішення проблеми; учитель-модератор, що розкриває творчі можливості учня; вчитель-тьютор, який здійснює педагогічний супровід дитини; учитель-психолог, який враховує у своїй роботі вікові та індивідуальні психологічні особливості дитини. Місія сучасного вчителя надзвичайна – він відіграє значну роль у формуванні нового, інформаційного суспільства, а тому він повинен стати прикладом у постійному прагненні до оновлення знань, оволодінні передовими технологіями, розвитку свого творчого, гуманітарного мислення. Саме такий взірцевий учитель часто зображується у творах сучасної художньої літератури різних народів. Такими творами є оповідання А. Давидова "Вдячність" (укр.), повісті О. Огульчанського "Скарб Соломонового лиману", "Жаб'ячий цар", "Знахідка на все життя" (укр.), В. Фіялка "Лопушаний Король", (укр.) Б. Комара "Диваки" (укр.), І. Кирія "П'ята осінь" (укр.) В. Рачіцкаса "Зуйка-шибайголова" (литов.), З. Ергле "Тасмична знахідка", "Операція "Бідон" (латв.), Д. Рінкуле-Земзарє "Ось ми які" (латв.) та ін.

Ставлення до педагога у суспільстві не завжди позитивне, що, зокрема, відображено в деяких творах художньої літератури та кіно. Проблематичні образи педагогів представлені у романах Дж. Харріс "Джентльмени та гравці" (англ.), Дж. Алдайка "Кентавр" (англ.), Г. Манна "Вчитель Гнус, або Кінець одного тирана" (нім.), повісті Р. Даля "Матильда" (англ.). Цікаво, що образ вчителя у кінофільмах змінювався за час

існування кінематографу як мінімум тричі [4]. На першому етапі (20 – 60 роки ХХ століття) вчитель усвідомлювався як борець за ідеали, представник важливої професії, яка лише починає обіймати шановане місце у суспільстві (у фільмах "Танька-шинкарка", "Одна", "Сільська вчителька", "Учитель", "Перший вчитель"); вчитель як інтелігент, що займається вихованням та освітою не лише дітей у загальноосвітній школі, а й ліквідацією неписьменності безпритульних або навчанням робітничої молоді в вечірніх школах (у фільмах "Путівка в життя", "Педагогічна поема", "Республіка ШКІД", "Весна на Зарічній вулиці", "Велика перерва" та ін.). На другому етапі (60 – 80 роки) учитель сприймався як друг і духовний наставник, демократична особа, що сповідує гуманістичні принципи педагогіки співробітництва, іронічний інтелектуал; жива людина, яка часто нещасна в особистому житті, схильна до соціальних пороків та психоемоційного вигорання ("Доживемо до понеділка", "Щоденник директора школи", "Іронія долі, або З легкою парою", "Уроки французької", "Розіграш", "Ключ без права передачі", "4:0 на користь Тетянки", "Розклад на післязавтра" та ін.). На третьому етапі (з 80 років до нашого часу) вчителя починають зображувати у кіномистецтві як соціально неуспішну, непривабливу, малозабезпечену, неосвічену, неохайну, сексуально заклопотану особу ("Опудало", "Дорога Олена Сергіївна", "Астенічний синдром", "Школа") [4]. До останнього з етапів належать також фільми "Училка" та "Географ глобус пропив".

Неоднозначність ставлення до педагога, що відображена у мистецтві, свідчить про потребу її осмислення. Оскільки імідж – це сукупність уявлень суспільства про те, яким повинен бути індивід у відповідності зі своїм статусом, а статус – це позиція людини у суспільстві, яка характеризується відповідними правами і обов'язками, що передбачає виконання нею певного набору соціальних ролей у рамках соціальних очікувань, імідж будь-якого фахівця, у тому числі педагога, окреслюється не лише індивідуальними бажаннями особи, що прагне відповідати цим очікуванням, а й ставленням суспільства до цього фаху. У наш час у країнах з різними культурами це ставлення неоднакове. Зокрема, у звіті про дослідження "Global Teacher Status Index 2013", проведеному фондом "Varkey Gems Foundation", зазначено, що найбільшою повагою в світі користуються вчителі в Китаї. Великобританія і США виявилися в середині рейтингу, опустившись нижче Південної Кореї та

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Греції. Найнижчу позицію серед 21-ї країни ОЕСР, які брали участь в опитуванні, зайняв Ізраїль, де вчителі найменш шановані. Песимістично були сприйняті отримані дані про ступінь поваги учителів в Європі порівняно з азіатськими країнами. Так, в Китаї 75% тих, хто брав участь в опитуванні, сказали, що вчителі в їх країні користуються повагою у учнів [12]. А от в Ізраїлі учні можуть грубіянити педагогу, ігнорувати його зауваження, спати на уроках, смітити у класах. В Ізраїлі до наставника учні ставляться зі зневагою, а в США підопічні можуть організувати цькування. США – країна судових позовів, у якій профспілка вчителів страхує своїх членів на випадок розглядів у суді на суму \$ 1 млн. А отримати повістку в суд американському вчителю просто: учні, особливо в школах для афроамериканців, що не полюбили свого вчителя, можуть розставляти йому “пастки”, щоб підловити та звинуватити його, наприклад, у сексуальних домаганнях або расизмі. У Німеччині вчителям ніколи не доводиться заспокоювати буйних учнів. Тут існують шанобливі стосунки: до студентів звертаються на ви і без фамільярності, студенти звертаються до викладача так само. У вищих навчальних закладах відсутня корупція: нікому навіть не прийде в голову думка принести вчителю чи викладачу букет квітів. А у Японії робота вчителя вважається не лише шанованою, а й престижною. Стати тут педагогом нелегко. Для цього, крім профільної освіти, необхідно скласти іспит, який визначить, чи придатна людина до педагогічної діяльності, та отримати ліцензію. Конкурс на місце в японських школах 20 – 30 осіб на місце, але й зарплата не найменша – \$ 2,5 – 5 тис. на місяць. Цікаво, що у Фінляндії поняття “улюблений учитель” відсутнє, оскільки педагог тут сприймається як працівник сфери обслуговування. Незвичне для нас ставлення до педагогів в Іспанії – країні, в якій легалізована марихуана. Там навіть вчителі її вживають [6].

На фоні сучасних міжнародних інтеграційних процесів у країнах з різними культурами виникає потреба вироблення спільних вимог до іміджу педагога і, головне, забезпечення його підтримки на державному рівні з урахуванням культурної специфіки. Про це, зокрема, йшлося у квітні 2014 року в Раді Європи, Страсбурзі, в рамках громадської Програми Песталоцці на конференції “Професійний образ і етос вчителя” (The professional image and ethos of teachers), в якій взяли участь вчителі, філософи та політики. На конференції був запропонований “Маніфест учительства для XXI ст.”. Під час обговорення цього документу з посиланням на позиції, що

були вироблені у Раді Європи (на 23-й сесії), зазначалося: “Якщо суспільство визнає центральну роль освіти у справі підтримки свого демократичного майбутнього, воно повинно визнавати своїх вчителів на тому рівні визнання, який робить їх професію життєздатною і привабливою” [8]. Слід зазначити, що при всій відмінності поглядів у різних сучасних культурах на імідж педагога, його місії у межах суспільства, незмінними залишаються такі якості “ідеального вчителя”, як любов до дітей, доброзичливість, щирість, вміння спілкуватися, вміння сприяти формуванню особистості.

Висновки. Імідж – це соціально-культурний феномен, цілісна, стійка і водночас динамічна та історично зумовлена система типових зовнішніх проявів внутрішніх рис та якостей особистості, яка залежна від соціальних очікувань, а тому ефективність цієї системи забезпечується не лише зусиллями особистості, що працює над своїм образом, а й суспільства, що ставить перед людиною певні вимоги. У цьому контексті імідж педагога внаслідок особливої значущості зазначеної професії повинен підтримуватися на державному, соціальному та національно-культурному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О., Медінцев В. О. *Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи* / Г. О. Балл, В. О. Медінцев // *Горизонти освіти*. – 2011. – № 3. – С. 7 – 14.
2. Балхарова И. Ж. *Культурологический подход к преподаванию биологии в современной школе* / И. Ж. Балхарова. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/102456>
3. Гессен С. И. *Основы педагогики. Введение в прикладную философию* / С. И. Гессен. – М.: “Школа-Пресс”, 1995. – 448 с.
4. *Как формировался и изменялся художественный образ учителя на российском киноэкране*. – Режим доступа: <http://whatisgood.ru/theory/science/obraz-uchitelya-v-sovetskom-i-sovremenno-rossijskom-kinematografe>
5. Колмогорова И. В. *Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя* / И. В. Колмогорова // *Известия Уральского государственного университета*. – 2008. – № 60. – С. 163 – 167.
6. *Мировой опыт: чем различаются и чем похожи педагоги разных стран*. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/life/stories/mirovoy-opyt-chem-razlichayutsya-i-chem-pohozhi-pedagogi-raznyh-stran-668385.html>
7. Невмержицька Олена. *Виховний ідеал:*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

еволюція та сучасне трактування / Олена Невмерзичука. – Режим доступу: <http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/31/24.pdf>

8. Образование – для изменений. Изменения – для образования. – Режим доступу: www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/.../T21/FinalManifesto_Ru.pdf

9. Словарь педагогических терминов. – Режим доступу: http://afag-eyubova.blogspot.com/p/blog-page_6541.html

10. Фадеев Д. А., Метляева Т. В. Социокультурный подход к исследованию имиджа / Д. А. Фадеев, Т. В. Метляева. – Режим доступу: <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=6151>

11. Чепіль М. Індивідуальність педагога та перспективи впровадження педагогічних технологій / М. Чепіль, О. Карпенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород: Вид-во ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, 2013. – Вип. 26. – С. 228 – 230.

11.2013 global teacher status index – Varkey Foundation, *rezhym dostupu*: <https://www.varkeyfoundation.org/sites/default/files/documents/2013GlobalTeacherStatusIndex.pdf>

REFERENCES

1. Ball, H. O. & Miedintsev, V.O. (2001). *Osobystist yak individualnyi modus kultury i yak intehratyva yakist osoby* [Personality as an individual mode of culture and as integrative quality of a person]. *Horyzonty osvity*, vol. 3, pp. 7 – 14. [in Ukrainian].

2. Balharova, I. Zh. Kulturologicheskiy podhod k prepodavaniyu biologii v sovremennoy shkole [Culturological approach to the teaching of biology in a modern school]. Available at: <http://festival.1september.ru/articles/102456> [in Russian].

3. Gessen, S. I. (1995). *Osnovy pedagogiki. Vvedenie v prikladnyuyu filosofiyu* [Fundamentals of pedagogy. Introduction to Applied Philosophy]. Moscow: Shkola-Press, 448 p. [in Russian].

4. Kak formirovalsya i izmenyalsya hudozhestvennyy obraz uchitelya na rossiyskom kinoekrane [How the artistic image of the teacher was formed and changed on the Russian cinema screen]. Available at: <http://whatisgood.ru/theory/science/obraz-uchitelya-v-sovetskom-i-sovremenom-rossijskom-kinematografe> [in Russian].

5. Kolmogorova, I. V. (2008). *Kulturologicheskiy podhod k formirovaniyu pedagogicheskoy kulturyi uchitelya* [Culturological approach to the formation of teachers' teacher culture]. Proceedings of Ural State University. Vol. 60, pp. 163 – 16. [in Russian].

6. Mirovoy opyt: chem razlichayutsya i chem pohozhi pedagogi raznykh stran dlya perevoda [World experience: the difference and the similarities between the teachers of different countries]. Available at: <http://www.segodnya.ua/life/stories/mirovoy-opyt-chem-razlichayutsya-i-chem-pohozhi-pedagogi-raznyh-stran-668385.html> [in Russian].

7. Nevmerzhytska Olena. *Vykhovnyi ideal: evoliutsiia ta suchasne traktuvannia*, <http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/31/24.pdf> [in Ukrainian].

8. Образование – для изменений. Изменения – для образования [Education – for change. Changes are for education], available at: www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/.../T21/FinalManifesto_Ru.pdf [in Russian].

9. Slovar pedagogicheskikh terminov [Dictionary of pedagogical terms]. Available at: http://afag-eyubova.blogspot.com/p/blog-page_6541.html [in Russian].

10. Fadeev, D. A. & Metlyaeva, T. V. Sotsiokulturnyy podhod k issledovaniyu imidzha ekst dlya perevoda [Sociocultural approach to image research]. Available at: <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=6151> [in Russian].

11. Chepil, M. & Karpenko, O. (2013). *Individualnist pedahoha ta perspektyvy vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii* [The individuality of the teacher and the perspectives of introducing pedagogical technologies]. *Scientific Herald of Uzhhorod National University*. Uzhhorod: DVNZ “Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet”, vol. 26, pp. 228 – 230. [in Ukrainian].

12. 2013 global teacher status index – Varkey Foundation, available at: <https://www.varkeyfoundation.org/sites/default/files/documents/2013GlobalTeacherStatusIndex.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.12.2017

“Три риси роблять з людини диво – і це вищі дари Верховної Цфедроти: плідний талант, глибокий розум, витончений і щасливий смак”.

Бальтасар Грасіан-і-Моралес
іспанський прозаїк

